

6. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю : Конвенція від 28 червня 1930 р. № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_136.
7. Конвенція про скорочення робочого часу до сорока годин на тиждень : Конвенція від 22 червня 1935 р. № 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_145.
8. Конвенція про рівну оплату чоловіків і жінок за рівноцінну працю : Конвенція від 1951 р. № 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_norm/normes/documents/normativeinstrument/wcms_c100_ru.htm.
9. Конвенція про політику в галузі зайнятості : Конвенція від 09 липня 1964 р. № 122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_062.
10. Конвенція про безробіття : Конвенція від 29 жовтня 1919 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_143.
11. Конвенція про сприяння зайнятості й захист від безробіття : Конвенція від 21 червня 1988 р. № 168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_182.
12. Конвенція про організацію служби зайнятості : Конвенція від 09 липня 1948 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_224.
13. Щодо організації служби зайнятості : Рекомендація, міжнародний документ від 09 липня 1948 р. № 83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_225.
14. Щодо професійного навчання: Рекомендація, міжнародний документ від 27 червня 1962 р. № 117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_106.
15. Щодо професійного орієнтування : Рекомендація, міжнародний документ від 01 липня 1949 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/993_067.

УДК 349.23

ЯКОВЛЄВА Г.О.

СУБ'ЄКТИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЇХНІЙ ПРАВОВИЙ СТАТУС

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених і чинного законодавства України досліджено наукові підходи щодо тлумачення таких понять, як «загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та «правовий статус». Визначено, що основними суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застрахована особа, страхувальник і страховик. Доведено, що особливим правовим статусом володіє саме застрахована особа, оскільки вона одночасно є страхувальником і особою, яка має право на отримання соціальної допомоги.

Ключові слова: суб'єкт, соціальне страхування, правовий статус, застрахована особа, страхувальник, страховик.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и действующего законодательства Украины исследованы научные подходы относительно толкования таких понятий, как «общеобязательное государственное социальное страхование» и «правовой статус». Определено, что основными субъектами общеобязательного государственного социального страхования являются застрахованное лицо, стра-

хователь и страховщик. Доказано, что особым правовым статусом обладает именно застрахованное лицо, поскольку оно одновременно является страхователем, а также лицом, которое имеет право на получение социальной помощи.

Ключевые слова: субъект, социальное страхование, правовой статус, застрахованное лицо, страхователь, страховщик.

The article, based on an analysis of scientific views of scholars and laws of Ukraine, studied scientific approaches to the interpretation of concepts such as “obligatory state social insurance” and “legal status”. Determined that the main subjects of compulsory social insurance, the insured, the insured and insurance. Proved that the special legal status of the insured person has it, because it is both the insurer and the person who is entitled to social assistance.

Key words: subject, social insurance, legal status, insured, insurer.

Вступ. Після набуття Україною статусу незалежної держави особливо гостро постала проблема соціального забезпечення населення України. Необхідно пристосувати сферу соціального забезпечення до євроінтеграційних процесів, які відбуваються в нашій країні в усіх сферах суспільних відносин. Особливу увагу в цьому контексті слід приділити вдосконаленню сфери загальнообов’язкового державного соціального страхування, яке є формою реалізації найважливіших конституційних прав і свобод громадян у сфері соціального захисту. В умовах реформування системи сфери соціального страхування актуалізується питання визначення правового статусу суб’єктів загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Питання правового статусу окремих суб’єктів загальнообов’язкового державного соціального страхування було предметом дослідження в наукових працях М.І. Боднаруки, Н.Б. Болотіної, І.О. Гуменюка, О.Є. Мачульської, О.В. Москаленко, О.Л. Кучми, С.М. Прилипка та інших. Однак єдиного комплексного дослідження зазначеної проблематики так проведено й не було.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути суб’єкти загальнообов’язкового державного соціального страхування та їх правовий статус.

Результати дослідження. Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду основного питання, вважаємо за необхідне визначитись із тим, що являє собою загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Так, під соціальним страхуванням слід розуміти форму соціального захисту населення, систему заходів щодо матеріального забезпечення та соціального обслуговування в старості, на випадок тимчасової або постійної втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та в інших випадках, передбачених законодавством [1, с. 9].

Загальнообов’язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також із бюджетних та інших джерел, передбачених законом [2; 3, с. 103]. І.С. Ярошенко зазначає, що загальнообов’язкове державне соціальне страхування – це діяльність працівників, роботодавців і держави з реалізації системи державних правових гарантій, яка передбачає надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам у разі настання страхового випадку за рахунок коштів, що акумулюються в спеціальних фондах і формуються шляхом солідарної сплати страхових внесків роботодавцями та працівниками, а також із бюджетних та інших джерел, передбачених законом [4, с. 28].

Таким чином, загальнообов’язкове соціальне страхування є важливим засобом для реалізації конституційного права людини на соціальне забезпечення та соціальний захист. Відповідно до норм чинного законодавства України суб’єктами загальнообов’язкового державного соціального страхування є застраховані громадяни (в окремих випадках – члени їхніх сімей та інші особи), страховальники й страховики. Кожен із зазначених суб’єктів має свій особливий правовий статус.

Під правовим статусом, на думку В.С. Нерсисянца, слід розуміти одну з найважливіших політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов’язана із соціальною структурою суспільства, рівнем демократії й станом законності, і являє собою систему прав і обов’язків [5, с. 231].

М.Г. Александров переконує, що правовий статус – це базове правове положення особи в суспільстві, що являє собою «особливі тривалі правовідносини між особою та державою, які визначають за наявності відповідних життєвих обставин (наприклад, при укладенні чи виконанні трудового договору) основні позиції цієї особи в її взаємовідносинах з іншими особами й органами держави» [6, с. 7]. М.В. Кравчук вважає, що правовий статус – це сукупність або система всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві й інших формах права [7].

Досить змістовно сутність поняття «правовий статус» розкриває В.М. Корельський, який визначає його як багатоаспектну категорію, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин (держави, суспільства, особи тощо); по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне їх положення в системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, які кореспондуються з правами, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права й обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів для їхнього вдосконалення [8, с. 549].

Отже, підсумовуючи зазначені вище теоретичні підходи до визначення сутності поняття «правовий статус», зазначимо, що серед науковців немає єдиного визначення зазначеного терміна та його складових елементів. Однак більшість науковців сходяться на тому, що основними складовими елементами правового статусу будь-яких суб'єктів є їхні права й обов'язки. У рамках представленого наукового дослідження нами будуть розглянуті саме зазначені вище елементи правового статусу суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Одним із ключових суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані громадяни. Застрахованою є фізична особа, на користь якої проводять загальнообов'язкове державне соціальне страхування [9]. Коло осіб, які можуть бути застраховані за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, визначається «Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 р. [2] та іншими законами, прийнятими відповідно до зазначеного Закону. Відповідно до нього право на забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням мають застраховані громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено законодавством України, а також міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [2, ст. 3].

Відповідно до норм чинного законодавства України застраховані особи мають право [10]:

1) брати участь в управлінні Фондом через своїх представників у правлінні Фонду та правліннях відділень Фонду;

2) отримувати безоплатно інформацію у виконавчій дирекції Фонду та виконавчих дирекціях відділень Фонду про порядок витрачання страхових коштів Фонду;

3) отримувати в разі настання страхового випадку матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до законодавства. Матеріальне забезпечення – це виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності, зокрема внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві; по догляду за хворою дитиною; по вагітності та пологах; на поховання. Соціальне забезпечення – це санаторно-курортне лікування застрахованих осіб (за умови медичних показань); оздоровлення дітей шкільного віку в дитячих оздоровчих закладах; забезпечення дітей віком до 14 років новорічними подарунками;

4) оскаржувати відповідно до законодавства дії страховика, страховальника-роботодавця щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг [10].

Крім того, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» застраховані особи зобов'язані [10]:

1) надавати страховальнику, страховику достовірні документи, на підставі яких признається матеріальне забезпечення та надаються соціальні послуги відповідно до законодавства;

2) своєчасно повідомляти страховальника та страховика про обставини, що впливають на умови надання матеріального забезпечення й соціальних послуг (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, виїзд за межі держави тощо) протягом десяти днів із моменту їх виникнення;

3) дотримуватися режиму, визначеного лікарем на період тимчасової непрацездатності;

4) виконувати інші вимоги, передбачені нормами чинного законодавства України [10].

Таким чином, можемо стверджувати, що застраховані особи володіють досить великим комплексом прав, що спрямовані на їх соціальний захист і захист членів їхніх сімей у разі настання страхового випадку [11, с. 27]. Таке широке коло прав застрахованих осіб і визначає їх особливий правовий статус серед суб'єктів загальнообов'язкового соціального страхування.

Наступним важливим суб'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страхувальники, якими зазвичай є роботодавці. У загальному розумінні роботодавець – це власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності чи уповноважений ним орган або фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю. Права й обов'язки роботодавця як страхувальника у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються ст. 15 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 р. [10, ст. 15]. Отже, відповідно до зазначеного нормативно-правового акта роботодавець має право:

- 1) безоплатно отримувати в органах Фонду інформацію про порядок використання коштів Фонду;
- 2) отримувати інформацію про результати проведення перевірки використання коштів Фонду;
- 3) на судовий захист своїх прав.

Також у вказаному Законі визначаються обов'язки роботодавця як страхувальника у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Такими обов'язками є:

- 1) надавати й оплачувати застрахованим особам у разі настання страхового випадку відповідний вид матеріального забезпечення, страхових виплат і соціальних послуг згідно із цим Законом;
- 2) вести облік коштів соціального страхування й своєчасно надавати Фонду встановлену звітність щодо цих коштів;
- 3) під час перевірки правильності використання коштів Фонду та достовірності поданих роботодавцем даних надавати посадовим особам Фонду необхідні документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірки;
- 4) подавати в установленому порядку відповідно до законодавства відомості про розмір заробітної плати та використання робочого часу працівників; річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), кількість нещасних випадків і професійних захворювань на підприємстві за минулий календарний рік; про використання коштів Фонду за іншими визначеними цим Законом напрямками в порядку, установленому правлінням Фонду;
- 5) інформувати про кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві;
- 6) безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на підприємстві представників Фонду;
- 7) повідомляти працівникам підприємства адреси та номери телефонів Фонду, а також лікувально-профілактичних закладів і лікарів, які за угодами з Фондом обслуговують підприємство;
- 8) подавати звітність до Фонду в строки, у порядку та за формою, що встановлені правлінням Фонду;
- 9) повернути Фонду суму виплаченого матеріального забезпечення та вартість наданих соціальних послуг потерпілому на виробництві в разі невиконання своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків [10].

Таким чином, можемо стверджувати, що страхувальник, на відміну від застрахованої особи, має досить обмежену кількість прав і більше коло обов'язків. Таке велике коло обов'язків страхувальника дозволить особі повною мірою реалізувати своє конституційне право на соціальне забезпечення в рамках загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Останнім суб'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховики. Страховиками є цільові страхові фонди з пенсійного страхування; медичного страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; страхування на випадок безробіття [9, с. 146]. Згідно з чинним законодавством страховик зобов'язаний:

- ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування;

– протягом 2-х робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, ужити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхового відшкодування страховальнику;

– при настанні страхового випадку здійснити страхову виплату (страхове відшкодування) у передбачений договором строк. Страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасне здійснення страхової виплати шляхом сплати страховальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами договору страхування;

– відшкодувати витрати, понесені страховальником у результаті страхового випадку, з метою зменшення збитків або їх уникнення, якщо це передбачено умовами договору;

– за заявою страховальника в разі здійснення ним заходів, що зменшили страховий ризик, або збільшення вартості майна переукласти з ним договір страхування;

– тримати в таємниці відомості про страховальника та його майновий стан (за винятком випадків, передбачених законодавством України). Таємницею страхування згідно зі ст. 40 Закону України «Про страхування» є конфіденційна інформація щодо діяльності та фінансового стану страховальника – клієнта страховика, що стала відома йому під час взаємовідносин із клієнтом чи з третіми особами в результаті провадження діяльності у сфері страхування, розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту [12, с. 89–90; 10].

Щодо прав страховальника, то справедливо буде відзначити, що їх коло є досить обмеженим. Отже, страховальник має право:

– вимагати від страховика отримання відповідної суми страхових платежів;

– вимагати переукладання страхового договору;

– відмовити у виплаті страхових сум (страхового відшкодування), якщо мають місце:

1) навмисні дії страховальника чи особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на дії, пов'язані з виконанням громадянського обов'язку або захисту майна, життя, здоров'я, честі та гідності громадян. Кваліфікація дій страховальника чи особи, на користь якої укладено договір страхування, установлюється відповідно до чинного законодавства України; 2) учинення страховальником-громадянином або іншою особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку; 3) подання страховальником завідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування; 4) отримання страховальником відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної в заподіяному; 5) несвоєчасне повідомлення страховальником про настання страхового випадку без поважних на це причин або створення страховиком перешкод у вивченні обставин, характеру та розміру збитків; 6) інші випадки, передбачені законодавчими актами;

– також страховальник має право в односторонньому порядку зменшити (редукувати) розмір страхової суми та (або) страхових виплат;

Висновки. Таким чином, підсумовуючи зазначене в нашому науковому дослідженні, можемо стверджувати, що особливості правового статусу суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування полягають у правах і обов'язках, які покладено на них відповідно до норм чинного законодавства України. У рамках нашого дослідження хотілося б окремо відмітити правовий статус застрахованих осіб, адже його особливість полягає в тому, що застраховані одночасно є власне страховальниками, оскільки сплачують страхові внески до відповідних фондів соціального страхування, та особами, які в разі виникнення певних ситуацій мають право на отримання соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Безугла В.О. Соціальне страхування : [навч. посіб.] / В.О. Безугла, Д.М. Загірняк, Л.П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.

2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14 січня 1998 р. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.

3. Мельник К.Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / К.Ю. Мельник ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2003. – 202 с.

4. Ярошенко І.С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.С. Ярошенко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2006. – 219 с.

5. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов / В.С. Нерсесянц. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 552 с.
6. Александров Н.Г. Экономическая политика КПСС и законодательство о труде / Н.Г. Александров // Экономическая политика КПСС, труд и право. – М. : Изд-во МГУ, 1973. – С. 3–17.
7. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : [навчальний посібник]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 247 с.
8. Корельский В.М. Теория государства и права : [учебник для вузов] / В.М. Корельский, В.Д. Первалова. – Москва : НОРМА-ИНФРА, 2002. – 616 с.
9. Плиса В.Й. Страхування : [навч. посібник] / В.Й. Плиса. – К. : Каравела, 2005. – 392 с.
10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/conv>.
11. Юровська В.В. Правовий статус застрахованих осіб / В.В. Юровська // Право України : Респ. юрид. журнал. – № 4. – С. 26–29.
12. Яворська Т.В. Страхіві послуги : [навчальний посібник] / Т.В. Яворська. – К. : Знання, 2007. – 360 с.

УДК 349.2: 331.101

ЯКОВЛЄВ О.А.

ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ ПІД ЧАС РОБОТИ

У статті досліджено важливість створення умов для гідної праці для забезпечення реалізації людського потенціалу. Опрацьовано концепцію гідної праці МОП. Автором надано визначення поняття «охорона праці», охарактеризовано положення законодавства, що регулюють досліджуване питання. Проаналізовано права й обов'язки працівника, що стосуються безпечних умов праці.

Ключові слова: охорона праці, права працівників, обов'язки працівників, концепція гідної праці МОП.

В статье исследована важность создания условий для достойного труда с целью обеспечения реализации человеческого потенциала. Анализируется концепция достойного труда МОТ. Автором определяется понятие охраны труда, характеризуются положения законодательства, регулирующие исследуемый вопрос. Проанализированы права и обязанности работника, касающиеся безопасных условий труда.

Ключевые слова: охрана труда, права работников, обязанности работников, концепция достойного труда МОТ.

This article explores the importance of creating conditions for decent work for human potential implementation. The ILO concept of decent work has been studied. The author has provided a definition of mentioned concept, has described the legal provisions governing the studied subject. The article contains the analysis of employees' rights and duties relating to safe working conditions.

Key words: work safety, employees' rights, employees' duties, ILO concept of decent work.

© ЯКОВЛЄВ О.А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)